



KUR'AN'DA İTAAT KAVRAMI ve PEYGAMBERE İTAATİN MAHİYETİ

- The Term İtâat / obey in the Qur'an and the Nature of Obeying the Prophet -

Furat Akdemir

A.Ü. Sosyal Bilimler (Kelam A.D) Doktora Öğrencisi

Abstract *Two terms are directly related our subject: tav' or tav'an in the Qur'an refers to submission while ita'at/obey refers to following a command. It seems this term has a doubl facets in the Qur'an. The first face represents those who are to be obeyed like prophets, parents, etc. the other one represents the second face which prohibits muslims from obeying like atheists, pagans, etc. Accordingly, our paper examines first semantic structure of this term like doing something voluntarily, obeying etc. and then move on scrutinizing its terminological meaning, i.e one that is related to the prophet which is most discussed one in the logical context.*

Key Words: *İtâ'at/obey, Prophet.*

İtaat sözcüğü baş eğmek, emredileni yapmak, söz dinlemek anlamındaki *tav'* fiilinden türemiştir.¹ Kur'an'da yüz yirmi dokuz yerde itaat kavramı ve türevleri geçmektedir. İtaat sözcüğü, boyun eğmek anlamını ifade eden "*tav'en*" kelimesiyle eş anlamlıdır; ancak itaat daha çok "*verilen emri yerine getirmek*" anlamında kullanılmaktadır.² Kur'an-ı Kerim'de yedisi isim, diğerleri fiil kalıplarında olmak üzere itaat kavramı seksen yedi yerde geçmektedir.³ Kırk iki ayette de *güç yetirmek* anlamında *istitâat* kavramı yer almaktadır.⁴ "*İfal*" kalıbından masdar olan itaat kelimesi sözlükte: *boyun eğmek, isteyerek boyun eğmek, gönüllü olarak uymak, isteyerek yapmak, izlemek⁵, hoşlanmak, görüşüne katılmak, uygun görmek, kabul etmek, onaylamak, teşvik etmek, kolaylaştırmak, cesaretlendirmek, farz olmayanı*

¹ İsfahânî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fi ğaribi'l-Kur'an*, 4. Baskı, Beyrut 2005, s. 311,312,313., İbn Manzur, *Lisanu'l-arab* 3. Baskı, Beyrut, 1993/1413, VIII, 219, Fîruzâbadî, Meciduddîn Muhammed b. Yakûp, *Kamûsu'l-muhît*, 1375/1925. 2. Baskı, III s. 62.

² İsfahânî, age. s. 311-312, İbn. Manzur, age., VIII ,s. 219-220, el-Ezheri, age., III s.103-105, *el-Muncid fi lüğati'l-arabiyye*, Komisyon, 2. Baskı Beyrut 2001, s, 924,925,

³ Abdalbâki, Muhammed Fuad, *el- Mu'cemu'l-müfehres li elfazi'l-Kur'an*, Daru'l-Hadis, 2. Baskı, Kahire1988, s. 545,546, 547 .

⁴ Abdalbâki, Muhammed Fuad, *el- Mu'cemu'l-müfehres li elfazi'l-Kur'an*, Daru'l-Hadis, 2. Baskı, Kahire1988, s. 545,546, 547 .

⁵ İslâmoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekeçeli Meâl Tefsir*, Düşün Yayıncılık, 11. Baskı, İst.2010. 26/Şura 108, s.723, dipnot, 15.

üstlenmek, iyilik ve hayır işlemek, ibadet yapmak, gönülden iyilik, güç yetirmek gibi anlamlara gelmektedir.⁶

İtaat'ın, ıstılah olarak ifade ettiği anlam ise, “*emredileni yapmak nehyedilenden kaçmak*” olarak tarif edilmiştir.⁷

Ancak itaat, “*emre uymak*” şeklinde anlaşıldığında bir emreden, bir de emredilen varlık söz konusu olmaktadır. Buna bağlı olarak itaat eden varsa, bir de itaat edilen var demektir. Fakat Kur'an, ehl-i kitaba, kâfirlere, münafıklara, sözünde durmayanlara, azımlara, servetin ve refahın getirdiği aşınlığı yaşayanlara itaat edilmeyeceğini vurgulamaktadır⁸. Bununla beraber, Kur'an-ı Kerim, itaat edilmeyecekler arasında farklı varlık⁹ ve davranışları da zikretmektedir. Kötülüğün sembolü olan şeytan ve insanı olumsuz kılan şevhet, heva ve heves gibi davranışlara da itaati Kur'an yasaklamıştır.¹⁰

İtaat kavramı, uyma ve tâbi olma anlamında ki *ittiba* kavramı ile eş anlamlıdır.¹¹ Ancak *ittibâ*daki uyma, sözlü olmaktan çok görme ve örnek alma yoluyla gerçekleşen bir eylemdir. Dolayısıyla söz konusu kelime bu manada *itaattan* daha hususi bir anlâm ifade etmektedir. Çünkü *itaat*, sözlü emir ve talimata uymayı kapsadığı gibi, fiili olarak örnek alma yoluyla uymayı da kapsamaktadır.¹² Ancak ıstılahi anlam bakımından her iki kavramın birbirine yakın anlamlar taşıdığı görülmektedir. Kur'an'da *itaat* kavramına yakın veya aynı anlam çerçevesinde *din, islâm, sem', berr, teba'a* kelimeleri de kullanılmaktadır.¹³

Kur'an'da İtaat

Kur'an-ı Kerim'de itaat kavramı farklı anlamlarda kullanılmıştır. Bunlar yetmiş dokuz ayette altı farklı anlamda kullanılmıştır.

1. *Gönülden uymak, gönülden bağlanmak*
2. *Kabul etmek.*
3. *Söz tutmak, söz dinlemek.*

⁶ İsfahânî, age. s. 311-312, İbn. Manzur, age., VIII ,s. 219-220, el-Ezheri, age., III s.103-105, *el-Muncid fi lügati'l-arabiyye*, Komisyon, 2. Baskı Beyrut 2001 s, 924,925, Larus, *el-Mu'cemu'l-arabiyyu'l-esasi*, Komisyon, Alesco 1989, s. 802,803

⁷ es-Serahs'i, *Usûlu's-Serahsî*, İst. 1990, I, s.111.

⁸ 3/A1-i İmran,100; 25/Furkan,52; 33/Ahzab,1,48, 67; 68/ Kalem,8.

⁹ Kur'an şeytanı soyut bir varık yanı sıra, hem kötülüğü yaşam biçimi olarak edinen ve onu öngören insan olarak ifade etmiştir. (2/Bakara,14)

¹⁰ 38/Sâd 26; 6/En'âm, 121; 26/Şu'ara,151.

¹¹ İbnu'l-Esir, *en-Nihâye fi ğaribi'l-hadîs ve'l-eser*, Beyrut, Tsz. III, 142.

¹² Demirci, Muhsin, *Kur'an ve yorum*, Ensar Neşriyat, 1. Baskı İst.2006, s. 38.

¹³ 3/A1-i İmran,85, 4/Nisa125,6/ En'am, 71;4/ Nisa 46; 2/ Bakara,177; 6/En'am 106.

4. İsteyerek yapmak.
5. Gönülden iyilik ve hayır işlemek
6. Boyun eğmek.

1. Gönülden Uymak, Gönülden Bağlanmak

Kur'an'da itaat keilmesi elli beş ayette uymak anlamında olup, otuz beş gönülden seve seve, kendi isteği ile uymak manasına gelirken, yirmisi uymak anlamını içerektedir.

a. Gönülden Uymak¹⁴

فَلْأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكَافِرِينَ¹⁵

“De ki: Allah'a ve elçisine itaat edin! Yok eğer itaatten yüz çevirirseniz iyi bilin ki Allah nankörleri sevmez.”

وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَقَوْلُكَ مَعَ الَّذِينَ اتَّعَمَّ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ الَّذِينَ وَالشَّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رِجَالًا¹⁶

“Allah'a ve peygambere itaat eden kimseler, Allah'ın kendine nimet verdiği peygamberler, Hakk'a sadık kalanlar, hayatına imanına şahit kılanlar ve iyiliği yayanların safında olurlar. Bunlar ne güzel dostturlar.”

Bu anlamda yine peygamberler Nuh, Hud, Salih, Lut, Şuayb, İsa Allah'ın vahyini bildirirken söyledikleri sözlerde topluluklarını Allah'a uymaya davet etmektedirler. Kur'an-ı Kerim'de peygamberler insanları Allah'ın vahyine, dinine davet ederken, hiçbir baskı ve zorlama yapmamıştır.¹⁷

وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوهُ إِنَّمَا عَلَى رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ¹⁸

“Şu halde Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin ve (kötülükten) sakının! Eğer yüz çevirirseniz, iyi bilin ki elçimizin görevi mesajı apaçık tebliğ etmekten ibarettir.”

¹⁴ 3/32,50,132; 4/13,59,69,80; 5/92; 8/1,20,46; 9/71; 24/52,53,54,56; 26/108,110,126,131,144,159,163,179; 33/33,66,71; 71/108,110, 126,131,144,159,163,179; 43/63; 47/33; 48/16,17; 49/14; 58/13; 64/12; 71/3

¹⁵ 3/A1-i İmran,32.

¹⁶ 4/Nisa, 69.

¹⁷ 3/20; 5/92,99, 13/40; 16/35,82; 24/54; 29/18; 42/48, 46/23 64/12;

¹⁸ 5/Nisa, 92.

b. Uymak Anlamında¹⁹

بَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تُلَاحِظُوا قَرِيبًا مِّنَ الَّذِينَ آتُوا الْكِتَابَ بَرِّئُواكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كَقَوْمٍ

“Siz ey (bu vahye) iman edenler! Kendilerine kitap verilenlerden bir fırkaya uyarmanız, sizi imanınızdan sonra yeniden inkara döndürürler.”

2. Kabul Etmek²¹

أَمَّنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ آمَنَ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ بِهِ وَكُتِبَ لَهُمْ مَا قَدْ نَفَعُوا بَيْنَ أُمَّةٍ
مِّن رَّسُولِهِ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ²²

“Rasul Rabbinden kendine indirilene önce kendisi iman etti sonrada müminler. Hepsi Allah’a, meleklerine, mesajlarına ve elçilerine inandılar: “O’nun elçilerinden hiçbirini arasında ayırım yapmayız. İşittik ve itaat ettik; bağışlamayı dileriz ey Rabbimiz; zira varış sanadır!” dediler.”

3. Söz Tutmak, Söz Dinlemek²³

الَّذِينَ قَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ وَقَعَدُوا لَوْ أَعْطَاوْنَا مَا قَبَلُوا قَالُوا قَالُوا عَن أَنْفُسِكُمُ الْمَوْتَ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ²⁴

“Kendileri elerinde oturdukları halde, kardeşleri hakkında söylediklerini: “Eğer bize uysalardı, öldürülmüş olmayacaklardı.” De ki: “Hadi eğer sözünüzün arkasında duruyorsanız, başınızdan savın bakalım ölümü!”

4. İsteyerek Yapmak²⁵

أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْتَغُونَ وَلَهُ أُسْلِمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ²⁶

“Yoksa onlar, Allah’ın dininden gayrı (bir inanç sistemi) mi arıyorlar? Oysa ki bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O’na teslim oldular, çünkü hepsi (sonunda) O’na varacaklar.”

¹⁹ 3/100,149; 4/64; 5/30; 6/126,121; 18/28; 23/34; 25/52; 29/8; 31/15; 33/1,67; 43/54; 47/26; 49/7;59/11; 68/8,10;76/24.

²⁰ 3/A1-i İmran,100.

²¹ 2/285; 4/46,81; 5/7; 20/90; 24/47,51; 47/21; 64/16.

²² 2/Bakara,285.

²³ 3/168; 4/34; 26/131; 40/18; 81/21; 24/53.

²⁴ 3/A1-i İmran,168.

²⁵ 3/83; 9/53; 13/15, 41/11.

²⁶ 3/A1-i İmran,83.

5. Gönülden iyilik ve hayır işlemek:²⁷

أَيُّهَا مَعْدُونَ أَتِ هُنَّ كَانَتْ مِنْكُمْ مَرِيضًا أَوْ عَلَى سَفَرٍ فَعِدَّةٌ مِنْ أَيَّامٍ أُخَرَ وَعَلَى الَّذِينَ يُطِيقُونَهُ فِدْيَةٌ طَعْلَمَ
مِسْكِينَ هُنَّ نَطُوعٌ خَيْرٌ أَوْ خَيْرٌ لَهُ وَأَنْ تَصُومُوا خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ²⁸

“Sayılı günlerde... Sizden ki hasta ya da yolcu olursa tutmadığının sayısı kadar diğer günlerde (oruç tutar) ve (bunlar arasından) ona gücü yetenler üzerine, bir yoksulu doyuracak fide gerekir. Kim daha fazla hayır işlerse kendisi için daha yararlı olur, ama –eğer bilerseniz- oruç tutmanız sizin için daha hayırlıdır.”

6 Boyun eğmek:

كَلَّا لَأَطِيعَهُ وَأَسْجُدَ وَاهْتَرِبَ²⁹

“Hayır! O (azgın) insan uyma; imdi (Rabbine) secde et ve yaklaşmaya gayret et.”

وَلَا تُطِيعُ الْكُفْرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ وَدَعَا أَتَاهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا³⁰

“Asla inkarcılara ve iki yüzlülere uyma ve onlara incitici sözler söyleme-onların incitici sözlerine aldırma ve yalnız Allah’a güven zira koruyucu otorite olarak Allah yeter.”

İtaat Kavramının Anlam Çerçevesi

İtaat kavramı, Türkçe sözlüklerinin³¹ tamamında ve İslami ilimlerdeki kullanımlarında kök anlamlarından sadece birkaç tanesi kullanılmaktadır. ‘Gönüllü olarak kabul etmek, hoşlanarak yapmak, gönüllü olarak uymak, görüşüne katılmak’ anlamları kullanılmamakta veya unutulmaya yüz tutmuştur. İtaat kavramında “gönüllülük kavramı” anlamı yok olmuş sadece “emre uymak” anlamı kalmıştır. İtaat sözcüğünün ‘gönülden, seve seve kabul etmek, uymak, görüşünü onaylamak, anlamları unutulmuş sadece boyun eğmek, söz dinlemek, emre göre davranmak’ şeklinde anlaşılır olmuştur. İtaat sözcüğünün bugünkü anlamda kişinin ‘kabul etmesi, istemesi, sunulan görüşe kendi isteği ile uyması’ söz konusudur ki bu da itaat sözcüğünün anlam daralması yanında anlam kayması yaşadığını da göstermektedir.

²⁷ 2/Bakara,158,184

²⁸ 2/Bakara,184.

²⁹ 96/Alak,19.

³⁰ 33/Ahzab,48

³¹ Sami, Şemseddin, *Kamusu Türki*, H.1317 1.cilt s.125, Develioğlu ,Ferit , *Osmanlıca-Türkçe lugat*, Ankara 1962 s.1960; Hançerlioğlu, Orhan, *İslam inançları sözlüğü*, 1. Baskı İst.1984,s..213; T.D.K. Türkçe Sözlük Ankara 1988, 1. cilt s.733; Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe sözlük*, Ankara 1982, s. 486; Meydan Larouse, *Büyük lugat ve ansiklopedi*, İst.1971,VI.577

Bu tür anlam daralması ve anlam kaymaları itaat kavramının gerek Kur'an-i Kerim'de gerekse kullanıldığı Allah lafzı, peygamber kavramı ve diğer kullanım alanlarının daha doğru ve özgün anlaşılmasının önüne geçmiştir.

Hız. Peygamber insanlara İslam dinini tebliğ ederken, hiçbir zorlama yapmamış, sadece gelen vahyi bildirmiştir. İnsanlar da kendi istek ve arzularıyla inanmışlardır. İnanmayanlar için hiçbir zorlama yapılmamıştır. Kur'an'da Allah ve Rasulüne itaat edenlerin gerçek Mü'minler olduğu,³² rahmete kavuşturulacakları,³³ doğru yolu bulmuş olacakları³⁴, mutluluğa erecekleri,³⁵ altından ırmaklar akan cennetlere koyulacakları,³⁶ itaat edenlerin Peygamberler, Sıddikler, Salihlerle beraber olacakları,³⁷ bildirilmiştir. Bu kadar büyük ödül olan bir davranışın zorlama karşısında mecburiyetten boyun eğmesi yerine, kendi isteğiyle, gönülden, Allah ve Rasulüne uyması daha çok Kur'an'ın ve dinin ruhuna uygundur.

Allah Teala'nın kanunları karşısında bütün varlıklar ister istemez boyun eğmiştir. O'nun kainat için koyduğu hayat kurallarının dışına kimse çıkamaz. Bu anlamda itaat kavramının Allah'ın yüceliği, kudreti karşısında tüm varlıkların boyun eğmesi anlamı da vardır.

أَفَعَبِّرْ بَيْنَ الَّذِينَ يَشْعُونَ وَرَبِّهِمْ وَمَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ³⁸

“ Yoksa onlar, Allah'ın dininden gayrı (bir inanç sistemi) mi arıyorlar? Oysa ki bütün göktekiler ve yerdekiler ister istemez O'na teslim oldular, çünkü hepsi (sonunda) O'na varacaklar.”

Bu ayette göktekiler ve yerdekiler ister istemez itaat etmiştir denmemiş, *“ister istemez ona teslim oldular”* denmiştir. Bunun anlamı, insan istemeyerek teslim olabilir ama istemeyerek itaat edemez.

İnsanları Allah yarattığına göre, Allah'ın insanlara teklifte bulunması da mümkündür.

Kim Allah'ın kullarına teklifte bulunabileceğini kabul ederse, Allah'ın peygamber göndermesini de kabul etmiş demektir. Allah'ın insanlara teklifte

³² 8/Enfal,1.

³³ 3/A1-i İmran,83.

³⁴ 24/Nur,54.

³⁵ 24/Nur,52.

³⁶ 4/Nisa,13.

³⁷ 4/Nisa,19.

³⁸ 3/A1-i İmran,83.

bulunması ise tamamen ilahi irade ile ilgili bir husustur.³⁹ Peygamberler her Şeyden önce Allah'ın elçisidirler. Allah elçisinden, gönderdiği mesajı insanlara bildirmesini istemektedir. Bu konu Kur'an da sıkça vurgulanmaktadır: "...Ey Muhammed unutma ki sana düşen yalnızca tebliğ etmektir. 'onların' hesabını görmekse sadece bize düşer."⁴⁰ "Buna rağmen yüz çevirirlerse unutma ki sana düşen açık ve net olarak (mesajı) tebliğ etmektir."⁴¹ Kur'an, elçinin görevinin ne olduğunun yanında ne olmadığını da açıklamıştır.⁴² "...Ne Biz seni onlara muhafız yaptık, ne de sen onları korumakla yükümlüsün."⁴³ Kur'an ayetleri ışığında peygamber, Allah'ın mesajını insanlara ileten bir elçidir. Peygamber'in mesaja herhangi bir müdahale etme yetkisi de yoktur. "O (Kur'an) Alemlerin Rabbi katından indirilmedi. Ve eğer (Peygamber) kısmen dahi, söylemediğimiz sözler uydurarak Bize isnat etseydi, onu sağ kolundan şiddetle yakalar ve şah damarını kesip (başını) koparırdık da, sizden hiç kimse buna engel olamazdı."⁴⁴ Bu ve benzeri ayetlerde hem peygamber, hem de insanlar Kur'an'a uymak durumundadırlar. Peygamber vahyin bir parçası değil, Allah'tan gelen vahyi insanlara bildiren bir elçidir.⁴⁵

Kur'an'a göre; bütün olarak fiziki dünya mutlak bilgi ve kudretle onu yaratana itaat etmektedir.⁴⁶ Kur'an'da ayrıca bu itaatin anlam çerçevesiyle yakın ilişkisi bulunan "esleme" geçmekte⁴⁷ ve kainatta tevhidin sağlanması insanında yaratıcısına itaat etmesiyle gerçekleşeceğinden insan birçok ayette Allah'a itaate çağrılmaktadır. Beşeri açıdan itaat fiili, tabii ve bilinçli bir canlı olan insan için kaçınılmaz bir davranış biçimi olmakla birlikte, itaatin objesini seçme konusu da insan için özgür bırakılmıştır. Bu dünyada yalnızca insan bir varlığa itaat etme veya etmeme serbestliğine sahiptir. Nitekim itaatle ilgili ayetler incelendiğinde insanların Allah'ın dışında farklı konumda gördükleri bazı kişi ve gruplara itaat ettikleri de görülmektedir.⁴⁸ Kur'an'da peygambere itaat genellikle Allah'a itaat emrinin hemen arkasından gelmektedir. Bir yerde Allah'a ve Resulü'ne itaat emrinin ardından peygambere itaat tekrar ifade edilmiş, ayetin devamında peygamberin asıl görevi olan tebliğ olduğu ve baskıcı olmadığı zikredilmiştir.⁴⁹ Bu husus onun görevli olduğu ve tebliğ ettiği vahye itaatin gerekliliği vurgulanmıştır. Allah'a itaatin

³⁹ Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet meselesi üzerine*, Ankara 1992, s.11

⁴⁰ 13/Ra'd,40.

⁴¹ 16/Nahl,82.

⁴² Akbulut, age.s.60-61

⁴³ 6/En'am,107.

⁴⁴ 69/Hâkka,43-47.

⁴⁵ Akbulut, age.62-63

⁴⁶ 41/Fussilet,11; 55/Rahman,6.

⁴⁷ 3/Âl-i İmran,83.

⁴⁸ 33/Ahzâb,66-67

⁴⁹ 24/Nur ,54.

gerçeklik kazanması, O'nun buyruklarını insanlara açıklayan ve bunlara uymanın modellerini kendi yaşantılarıyla gösteren peygamberler vasıtasıyla mümkün olacağından, tebliğ ettiği esasları kabullenmenin gereği olarak ayetlerde peygambere itaatle Allah'a itaat birlikte zikredilmiştir.⁵⁰ Kur'an-ı Kerim, peygamberlerin Allah'tan vahiy aldığını, ilahi vahyin taşındığı ve somutlaştığı değerler olduğunu vurgularken, bu nedenle vahyin kendilerine itaat edilmesi için gönderildiğini ifade eder ve hidayeti ancak onlara uymakla gerçekleşeceğini haber verir. Peygamberlere itaatin meşruiyeti salt manada değil, onların ilahi vahye tebliğ etmeleri ve tebliğ edilen esaslara itaattan kaynaklanır, zira onlar da diğer insanlar gibi beşeri özellikler taşır. Peygamberler de Allah'a itaatle emrolunmuş,⁵¹ onların da kafir ve münafıklara uymamaları istenmiştir.⁵² İtaat konusundaki ayetlerin incelenmesinden, bu görevin şuarsuzca değil Allah ve Rasulü'nün çağrısının iyi bir şekilde anlaşılması ile yerine getirilebileceği anlaşılır. Nitekim dört ayette itaat fiili "*semi'na*" (dinleyip kavradık) fiilinden sonra yer almış⁵³ ve bu durumun, itaat fiilinin anlayıp kavrama üzerine bina edilmesinin gerekliliğinin vurgulandığı kabul edilmiştir.

Kur'an'ı Kerim'de itaat edilmesi emredilenler yanında itaat edilmemesi istenen kişi veya gruplardan da söz edildiği görülür. Bunları şu şekilde tanımlamak mümkündür: Kafirler ve münafıklar,⁵⁴ ısrarlı direnişleri ve inatları yüzünden kalpleri Allah'ı anmaktan alıkonulmuş olanlar, nefsâni arzularına uyup işlerinde aşırıya gidenler,⁵⁵ kötü ahlaklılar ve günahkarlar,⁵⁶ Allah'ın koyduğu sınırları aşanlar,⁵⁷ yönetimleri altında bulunan kimseleri Allah yolundan uzaklaştıran gruplar.⁵⁸ Kur'an bunlara itaati doğrudan bir inanç meselesi olarak ele almakta ve bu hususta yapılan uyarıyı dikkate almayanların durumunu Allah yolundan bir kopuş olarak değerlendirmektedir.⁵⁹

Anne ve Babaya İtaat

Kur'an anne-baba görev ve sorumlulukları yerine evlat olma ilkeleri üzerinde daha çok durmuştur. Anne ve babanın evlada yönelik şefkat ve feda olma duygusu çok daha güçlüdür. Bu da anne ve babanın görevlerini yerine getirirken dışarıdan bir

⁵⁰3/Âl-i İmran,31; 4/Nisa,80.

⁵¹6/En'âm,14.

⁵²33/Ahzâp,1.

⁵³2/Bakara,285; 47Nisâ,46; 5/Mâide,7; 24/Nûr,51.

⁵⁴33/Ahzâp,48.

⁵⁵18/Kehf,28.

⁵⁶68/Kalem,10-13.

⁵⁷26/Şuara, 151

⁵⁸33/Ahzâb,64-68.

⁵⁹3/Âl-i İmrân,99-104; 6/En'âm,116.

hatırlatmaya ihtiyaç gerektirmeyecek niteliktedir. Oysa evlatların küçük yaşlarında ebeveynlerinin kendilerine yapılan Őekfatlerini, sevgilerini hatırlamaya ihtiyaçları olabilir. Bu hatırlatma ise, anne babaya daha hürmetli olmayı ve saygılı olmayı beraberinde getirir. En zayıf anlarında kendilerine destek olan evlatların, anne babalarına hayatlarının en zayıf anında yardımcı olmaları gerektiği bilincinin yerleştirilmesi doğru, ahlaki ve insani bir davranış biçimidir. Kur'an anne babaya karşı evlatların görevlerini belirtirken, onların özellikle yaşlılık dönemlerini esas almıştır. Ebeveynler zayıflamış ve bakıma, sevgiye ve evlatlarının hizmetine ihtiyaç duyar hale gelmiştir.⁶⁰ Kur'an ebeveyne karşı sorumlulukları yerine getirme konusunda onlar arasında ayırım yapmamaktadır. Hem anneye hem de babaya yapılacak iyilik birbirinden farklı değildir. Ancak yine de annenin evladına, babadan fazla ve farklı emeğini de göz ardı etmiş değildir.⁶¹ Kur'an ana babaya karşı davranışlarımıza yön veren tavsiyeleri Allah'a kulluk konusuyla beraber zikretmektedir. Bazı müfessirler bu konuyu değerlendirirken: *"Allah'a ibadetle ana babaya iyilik yapmanın"*⁶² birlikte zikredilmesinin, onların evlat üzerindeki haklarının büyüklüğü ile onlara ihsan etmenin vcubu konusunda yeterli delil olduğunu ifade ederler.⁶³ Ana babaya itaati inananlara açıkça emreden bir ayet Kur'an'da geçmemektedir. Ana babaya itaat diye algılamanın kaynağı Ankebut⁶⁴ ve Lokman⁶⁵ sürelerinde geçen Şirke zorlayan anne babanın bu davranışlarına muhalefet edilmesi istenirken *"itaat etmen"* cümlesi Şu bağlamda anlaşılmıştır: *"Anne baba evlatlarını Şirke, Allah'a karşı isyana ve her türlü günaha ve ktlğe zorlarsa, bu konuda onlara uyulmayacak, sözleri kabul edilmeyecek ve benimsenmeyecek ama bunun dışında mümkün tüm hususlarda onlara yardım eli uzatılacak, bütün istek ve emirlerinde onlara uyulacaktır."* Burada itaat kelimesinin boyun eğme, karşılıksız kabul, emre göre davranmak gibi anlamları değil, uyma, kabul etme, sözü dinleme ve isteyerek yapmak anlamlarında kullanıldığı açıktır.

Ulu'l Emre İtaat

Kur'an'da Allah ve Rasulü ile birlikte toplumun değerlerini paylaşan yöneticilere de (ulu'l-emr) itaat edilmesi emredilmiştir.⁶⁶ Ulu'l emr iki isimden oluşmakta, kelime anlamı yaklaşık olarak *"iř sahibi"* demektir. Birtakım isimlere muzaf olarak takdim edilen "ulu" kelimesi Kur'an içinde en çok *"lb"* (derin

⁶⁰ 16/Nahl,70; 17/İsra, 23,24; 22/Hacc,5; 46/Ahkaf,15.

⁶¹ 31/Lokman, 14.

⁶² 17/İsra, 23.

⁶³ ez-Zemahşeri, *Keşşaf*, Beyrut 1995, II.c.,s.633, el-Cessas, *Ahkamul Kur'an*, Beyrut1993, II.c., s.274

⁶⁴ 29/Ankebut, 8.

⁶⁵ 31/Lokman, 14.

⁶⁶ 4/Nisâ,59.

kavrayış) kelimesinin çoğulu olan “elbab” kelimesine muzaf olarak kullanılmıştır.⁶⁷ Yakınlık anlamındaki “*el-Kurba*” kelimesi Ulü’ya Muzafun ileyh olarak kullanılmış, yakınlık sahibi olarak ortaya çıkan anlam, Türkçe’ye akrabalık olarak çevrilmiştir.⁶⁸ “*Emr*” kelimesi ise birbirine yakın pek çok anlamda kullanılmıştır. Bu kelimeler hüküm,⁶⁹ karar yetkisi,⁷⁰ buyruk⁷¹ irade⁷² var olan şey, olmak üzere⁷³ konu, mesele⁷⁴ yasama yetkisi⁷⁵ iş⁷⁶ amaç⁷⁷ durum⁷⁸ gibi anlamlarda kullanılmıştır. Ulü’l-emr’den bahseden ayetler, savaş esnasındaki tavırlardan bahseden konu bütünlüğü içinde yer almaktadır.⁷⁹ Ulü’l-emr kavramı idareciler anlamında anlaşıldığı gibi alimler şeklindedir anlaşılmıştır. İbn Abbas Ulü’l-emr kavramın *alimler* olduğunu ifade etmiştir.⁸⁰ İslam dininin toplumun her kesiminde adaleti tesis etmeyi hedef alması, yöneticilerle yönetilenler arasında ilişkiye dair düzenlemeler getirilmesini gerekli kılmıştır. Bu çerçevede yöneticilere itaat, yönetilenlerin sorumluluk alanına giren önemli bir dini görev olmaktadır. Nitekim kendisinde bir idareci olan Hz. Peygamber, Vedâ haccı sırasında irad ettiği hutbede cennete girebilmek için yerine getirilmesi gereken görevleri Allah’tan korkmak, zekat vermek ve devlet adamlarına itaat etmek şeklinde özetlemiştir.⁸¹ İslam’da kabul edilen genel ilkeye göre insan toplulukları kural olarak barış ve anlaşma halinde yaşamalıdır.⁸² Fert ve toplum arasındaki münasebet itaat statüsünde olacaksa bunun “maruf” çerçevesine girmesi gerekir. “*Bilinen, tanınan, yadırganmayıp benimsenen şey*” manasına gelen marufun Kur’an’daki kullanılışı çerçevesinde “*aklın kabul ettiği, dinin benimsediği, insan tabiatının ve toplumun uygun gördüğü fil ve*

⁶⁷ 2/Bakara,179, 197, 269; 3/Âl-i İmran7,190; 5/Mâide,100;12/Yusuf,111; 13/Râ’d,19; 14/İbrahim,52; 38/Sâd, 29,43; 39/Zümer,9,18,21.

⁶⁸ 4/Nisa,8; 9/Tevbe,113.

⁶⁹ 6/En’âm, 8,58; 11/Hud,43,101; 14/İbrahim,22; 15/Hicr, 66.

⁷⁰ 3/Âl-i İmran, 154 , 13/Râ’d,31; 30/Rum,4.

⁷¹ 7/Ârâf,77,150; 16/Nâhl,1; 17/İsrâ,85; 19/Meryem,64.

⁷² 4/Nisa,47; 9/Tevbe, 48, 106, 40/Mü’min,78.

⁷³ 2/Bakara,210, 10/Yunus,3, 11/Hud,123, 13/Ra’d,2; 32/Secde,5.

⁷⁴ 24/Nur, 62 ; 46/Ahkaf,61, 62

⁷⁵ 7/A’raf,54; 16/Nahl,33.

⁷⁶ 3/Al-i İmran,128; 49/Hucurat,7.

⁷⁷ 45/Casiye,17.

⁷⁸ 50/Kaf.5.

⁷⁹ Buhari,Tefsir 45,84; Müslim, İmaret 31/71.

⁸⁰ İslamoğlu, a.g.e. s. 163, dipnot 5.

⁸¹ Müsned,V,251; Tirmizi, Cum’a,81.

⁸² 2/Bakara,208; 8/Enfâl.61.

davranış” diye anlaşılması mümkündür.⁸³ Yaygın bir söyleyişle, “*Yaratana si olunacak yerde yaratılmışa itaat yoktur.*”

Peygambere İtaat

Kur’an’da: “*Allah’a ve elçisine itaat edin*”⁸⁴ emrinden, Rasule itaattan sünnete ve hadise uyma anlamı çıkarmak mümkün müdür? Kur’an’ın bütününe baktığımızda Peygamberin elçilik sıfatı ne çıkarılarak, insanlardan ona itaat etmeleri istenmektedir.⁸⁵ Bir ayette itaat edilmesi gerekenler Allah, Allah’ın rasulü ve Ul’l emr sahibi olanlar olmak üzere üç kategoride ele alınmıştır. “*Siz ey iman edenler! Allah’a , Peygambere ve aranızda Ul’l emr sahibi olanlara itaat edin; bir hususta anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah’a ve Peygamber’e götürün ...*”⁸⁶ burada Allah ve elçisinin ayrı ayrı iki kaynak değil tek kaynak olduğu bildirilmiştir. Allah’ın, elçisi vasıtasıyla bildirdikleri anlamındadır. Doğrusu peygamber, ne Allah’ın ne de insanların vekilidir. O sadece Allah’ın bir elçisidir. Elçiyi tanımak elçinin kendisini değil, göndereni tanımaktır.⁸⁷ Bu hususta Kur’an ayeti açıktır: “*...Biz Seni bütün insanlığa elçi olarak gönderdik ve (buna birinin şahit olması gerekirse), en büyük şahit olan Allah yeter. Kim Elçi’ye itaat ederse Allah’a itaat etmiş olur...*”⁸⁸

Kur’an; Hz. Peygamberi bize, alemlere rahmet olarak ,⁸⁹ bütün insanlığa gönderilmiş,⁹⁰ üstün ahlaka sahip,⁹¹ insanlığa düşkün,⁹² mjdec, uyarıcı, insanlığı aydınlatan,⁹³ bir beşer,⁹⁴ gaybı bilmediğini,⁹⁵ Allah’ın hazinesine sahip olmadıęını⁹⁶ görev ve yetkileri sınırlı,⁹⁷ diğer insanlar gibi Allah’ın emir ve nehiyleriyle mükellef,⁹⁸ görevini adaletle tam eksiksiz řekilde⁹⁹ hiçbir karşılık almadan yerine

⁸³ DA,XI,138-139.

⁸⁴ 8/Enfal,1,20,46.

⁸⁵ 8/1,20,46; 58/13; 24/54,56; 64/12; 47/32; 3/32,132; 5/92.

⁸⁶ Nisa 4/59.

⁸⁷ Yazır, Hak Dini, 2/1077,2/1144.

⁸⁸ 4/Nisa, 80.

⁸⁹ 21/Enbiya,107.

⁹⁰ 34/Sebe,28.

⁹¹ 68/Klem,4.

⁹² 9/Tevbe,128; 18/Kehf,6; 26/şuara,3.

⁹³ 45/Ahzâb,46.

⁹⁴ 7/sr,93; 18/Kehf,110; 41/Fussilet, 6.

⁹⁵ 6/En’m,50.

⁹⁶ 11/Hud,31.

⁹⁷ 6/En’m, 50,107;10/Yunus,49.

⁹⁸ 7/Arf,6.

⁹⁹ 21/Enbiya,109.

getiren,¹⁰⁰ Allah'ın bir elçisi,¹⁰¹ olarak tanıtmakta, ona itaatin şahsına değil vahye yani Allah'a itaat¹⁰² olduğu vurgulanmıştır. Bu ayetler bize, Hz. Peygamber'i tanıtmamın yanı sıra, O'nu tanıma ve anlama hakkında fikir vermektedir. Peygamberin bir beşer olduğu, diğer insanlardan farkının O'na vahiy gelmesidir. Peygamberin bir beşer olduğu, diğer insanlardan farkının O'na vahiy gelmesidir. Doğmuş büyümüş, belirli bir süre yaşamış, çocuk sahibi olmuş ve bir fani olarak ebediyete irtihal etmiştir.

Görev ve konumu itibarıyla bir beşer olan peygambere bağlılığın insanların lehine ve kendileri için bir nimet olduğu,¹⁰³ ancak uluhiyette hiçbir payının olmadığını,¹⁰⁴ bu sebeple ölçünün iyi korunması gerektiğini de belirtmektedir. Bunun yanı sıra peygamberi tasdik etmenin, imanın esasından biri¹⁰⁵ olduğu da belirtilmektedir. Bunun anlamı peygamberin nübüvvet ve risaleti, uluhiyyetin beşere açılan penceresi olduğu için peygamberlik Allah ile insan arasında ki bağı tamamlayan unsurdur. Şu da dinde temel esastır ki peygambere iman keyfiyet itibarıyla, Allah'a iman gibi değildir. Peygambere itaatin Allah'a itaat sayılması, peygambere Allah gibi iman ve itaat etmek anlamına gelmez. Allah'a itaatin Zati ve uluhiyetinden, peygambere itaatin ise, tebliğ ettiği Allah'ın vahyine itaat olduğudur. Kur'an'da Allah ile elçisi beraber zikredilmekte peygamber da iman edilmesi emredilmektedir.¹⁰⁶ İman edilmesi gereken peygamberin fiziki varlığı değil, O'nun Allah'ın elçisi olduğudur. Peygamber'e itaatten kasıt vahyi emirlere itaat olacağından, bunun içine peygamberin içtihadını dahil etmek imkansızdır.

Kur'an'da "*Hiç şüphemiz olmasın ki (mesaj) şerefli bir elçinin sözüdür*"¹⁰⁷ buyrulmaktadır. Oysa Kur'an Allah'ın kelimidir ve beşer sözü olduğu iddiasını bizzat kendisi reddetmektedir.¹⁰⁸ Kelamcılara göre, "*Kur'an'ın beşer sözü olduğu iddia etmek küfürdür.*"¹⁰⁹ Yine Kuran'da "*Musa'nın kitabı*", "*İbrahim'in sahifesi*" vb. ifadeler yer almaktadır. Eğer elçi kavramı doğru anlaşılmaz ise bu ve benzeri ayetlerin izahı mümkün olmayacaktır. Peygambere itaati, sünnete ve hadise itaat olarak yorumlayan ve bunu Kur'an'a dayandıran alimler bulunduğu gibi sünnete uymanın farz olduğu görüşü de kabul görmüştür. Görülüyor ki Müslümanlar,

¹⁰⁰ 12/Yusuf,104; 25/Furkan,57; 34/Sebe,47; 42/Şuara,23.

¹⁰¹ 3/Âl-i İmrân,144.

¹⁰² 24/Nûr,54; 4/Nisa,13,14.

¹⁰³ 9/Tevbe,128.

¹⁰⁴ Hâkkâ 69/44-47.

¹⁰⁵ Bakara 2/285.

¹⁰⁶ 5/12; 24/62; 57/7,8; 58/4; 61/11.

¹⁰⁷ 69/Hâkka,40.

¹⁰⁸ 74/Müdeşsir,25.

¹⁰⁹ Tahavi ,Usul, 61ve 64.

sünnetin Kur'an karşısındaki pozisyonunu doğru değerlendirememişler ve gerçek anlamda sünnet ile çelişmişlerdir. Sünnetin evrenselliğinin mümkün olmadığı hiç düşünülmemiştir. Hadisi kurtarmak adına Kuran'ın naklindeki güvenilirliği tartışmalı hale getirecek iddialarda dahi bulunulmuştur.¹¹⁰ Sünneti Kur'an ayarına, hatta daha yukarıya çıkaran anlayış tabiiinden sonraki nesillerce gelişmiştir. *“Doğrusu Allah Rasulü sizler için, Allah'a ve ahiret gününe umut besleyen ve Allah'ı sürekli hatırdan tutan herkes için güzel bir örnek teşkil eder.”*¹¹¹ Bu ayetten anlaşılacağı üzere Allah, Peygamber'in örnek alınmasını tavsiye etmektedir. Değişen zaman şartları karşısında, Hz. Peygamberin Kur'an'ı nasıl uygulayacağı sorusuna cevap aranmalıdır. Bu yaklaşımın uygulanamaması İslam'ın hayat sahnesinden çekilmesine yol açmıştır.

Peygamber'e itaatin sünnet veya hadise itaat değil, peygamberin Allah'ın elçisi olması nedeniyle, Allah'a itaat olduğunu; sünnet ve hadisin bu itaat kavramı içine giremeyeceği bizzat Hz. Peygamber dönemindeki uygulamalardan anlaşılmaktadır. Sünnette tarihilik esastır. Sünnet örneklik boyutundan, ölçü boyutuna getirilir; belli bir dönemin şartları tüm zamanlara uygulanmaya çalışılırsa Kur'an'ın evrensellik boyutuna ters düşer. Bu da sünnetin sünnetliğini reddetmesi demektir. Çünkü, Sünnet Kur'ani esasları şartlara göre uygulamayı gerektirir.

Peygambere itaatin mutlak manada bir itaat olmadığı Kur'an bütünlüğü içindeki ayetlerden ve yaşadığı toplumdaki sahabenin algılayışından anlaşılmaktadır.¹¹² Peygamberin bir beşer olarak her kararının ve düşüncesinin vahye dayanmadığını gösteren ayet ve hadisler vardır. Bu hususta Hz. Peygamber'in Bedir savaşında esir düşen müşrikleri fidye alıp salıvermesi,¹¹³ Tebuk Savaşı'na bir bahane ile katılmak istemeyenlere izin vermesi,¹¹⁴ Allah'ın kendisine helal kıldığı (bal şerbetini) haram kılması,¹¹⁵ İbn Ümmi Mektum'dan yüz çevirmesi,¹¹⁶ Münafıkların reisi Abdullah b. Ubey b. Selûl'ün cenaze namazını kılmaya teşebbüs etmesi.¹¹⁷ ilgili ayetlerde Allah tarafından uyarılmış, karalarının ve davranışlarının düzeltilmesi istenmiştir. Yine Peygamberin yaşadığı toplumda sahabenin onu algılayışı da bu bağlamdadır. Hz. Peygamberin döneminde vahiy ile onun şahsi görüş ve düşünceleri bizzat kendisi ve ashabı tarafından birbirinden ayrı konumlara konmuştur. Peygamber, sahabe ile fikri alışverişte bulunmuş, bazen bazı

¹¹⁰ Akbulut, age.87-88

¹¹¹ 33/Ahzab,21.

¹¹² 69/Hakkâ,44-47.

¹¹³ 8/Enfâl,67.

¹¹⁴ 9/Tevbe,43.

¹¹⁵ 66/Tahrim, 1.

¹¹⁶ 80/ Abese,1-2.

¹¹⁷ 9/Tevbe, 80-85;63/Münafikûn, 6. İslamoğlu, a.g.e.s. 351-352: Esed, a.g.e.s 459.

uygulamaları sahabe tarafından düzeltilmiştir. Bedir Savaşı'nda seçtiği ordugahı bir sahabenin teklifi üzerine değiştirmesi¹¹⁸ Uhud Savaşında Hz. Peygamber'in savunma savaşı fikrine genç sahabilerin karşı çıkması ve onların meydan savaşı fikrinin kabul etmesi,¹¹⁹ Hz. Peygamber, Ebû Hureyre'yi, Allah'tan başka ilah olmadığına kalpten kesin olarak inanıp şehâdet getirenleri cennetle müjdelemesi için gönderdiğinde, Hz. Ömer onu geri çevirmiş hatta bizzat Hz. Peygamber'e gelerek. Ey Allah'ın elçisi böyle yapma. Çünkü insanların buna güvenerek gevşemelerinden korkuyorum. Bırak onları, amel etsinler, demiş. Bunun üzerine Hz. Peygamber 'de: Öyleyse bırakın onları (amel etsinler) buyurmuştu.¹²⁰ Hz. Peygamber'in namazlarda yanılması¹²¹ ile hurma ağaçlarının aşılması¹²² hakkındaki olaylar ve daha pek çok olay onun beşer olduğu ve yanıldığını açık bir şekilde ortaya koymuştur. Bunun dışında bizzat kullukla sorumlu olduğu ilahi vahyin emridir.

Hz. Peygamber hayatı boyunca putperestliğe, şirke karşı mücadele etmiş azizlerin, velilerin diğer peygamberlerin ve en önemlisi kendisinin putlaştırılmasına karşı da ödünsüz bir mücadele vermiştir. Her defasında kendisinin bir kul olduğunu belirtmiş, vefatından sonra kabrini bir put, bir tapınak haline getirilmemesi için Allah'a dua etmiş, müminlere bu konuda emirler vermiş ve ikazlarda bulunmuştur. İtaat bir yönü ile ibadet yalnız Allah için caiz ve meşru iken, peygamber dahil hiçbir beşere tapınmak ve ibadet etmek meşru değildir. Aynı şekilde itaat göstergelerinden biri olan secde de, yine Allah'tan başkası için caiz değildir. Bununla ilgili olarak peygamberlere secde edilmediği gibi dualarda da peygamberler dahil hiçbir beşer ve varlıktan değil sadece Allah'tan yardım dilenmesi Kur'an'ın öğretisidir.¹²³

Müslüman geleneğinde bazı alimlerin "*Kur'an'ın elçinin sözü*"¹²⁴ olduğunu bildiren ayetlerini ve "*resule itaat*"¹²⁵ gibi kavramları yanlış anladıklarını görüyoruz. Bu yanlışlığın nedeni ise, elçilik kavramını ihmal etmek olsa gerektir. Çünkü elçi statüsü ile vekil statüsü çok farklıdır. Elçilikte önemli olan, elçi ile

¹¹⁸ İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik, *es-Siretü'n-Nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el Ebyârî, Abdulfafiz Şelebi, Kahire 1995, 2. Baskı, II, s. 620; Vakidî, Muhammed b. Ömer, *Kitabu'l-Megazî li'l-Vakidî*, Tahkik: Dr.Marsden Jones, Beyrut, 1989.

¹¹⁹ Muhammed Ali, Mevlana, *Peygamberimiz*, Çev. Ömer Rıza, İstanbul, Hicri 1342, s.130.

¹²⁰ Müslim, İman, 52, I.s. 59-60; Ahmed, IV, 402-411.

¹²¹ İbn Hişam, a.g.e. I, s. 223; Vakidî, a.g.e. II, s. 478. Müslim, *Mesâcid*, 92-4, I. 402; Ahmed, I. 379, 420, 424.

¹²² Müslim, Fedail 140,(4/1835).

¹²³ 1/Fatiha, 5; 2/Bakara, 186.

¹²⁴ 69/Hakka, 40; 81/Tekvîr, 19. Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, 10/47-48.

¹²⁵ 24/Nûr, 56. Krş.4/ Nisa, 64.

gönderilen öneri veya mesajdır. Yani sorunu aslın gönderdiği mesaj çözecektir. Elçi, asıl adına, hareket edemez. Vekillikte ise önemli olan vekildir. Sorunun çözümü vekile aittir. Vekil, asıl adına hareket eder. Peygamber ise, Allah ile insan arasında bir elçidir. O'nun bu konumu çok önemlidir. Elçiyi tanımak, elçinin kendisini değil, kendisini elçi olarak göndereni tanımaktır.¹²⁶ Zaten “*Elçiye itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur.*”¹²⁷ Hamdi Yazır, ‘Rasûl denildiği zaman bir vekil değil, ancak “*nakîl-i kelâm bir emir kulu anlamalıdır*” demektedir.¹²⁸

Birçok ayette de inançsızlığı (küfür) veya çok tanrıcı anlayışı (şirk), bu zihniyetlerin sahiplerinin kendilerine reva gördükleri bir zulüm olarak niteler.¹²⁹ Burada söz konusu edilen zulüm, her şeyden önce insanın kendi şahsiyetini, hürriyetini, şerefini ve dolayısıyla insanlık değerini kendi davranışlarıyla yok etmesi anlamına gelir. Kur'an, Allah'ın varlığının insan tarafından benimsenmesini, onun selim yaratılışının gereği saydığı gibi; O'na itaatin de zati ve ulûhiyetinin gereği sayar. Ubudiyette Allah'ın ortağı olmadığı gibi, itaatte de Allah'ın ortağı yoktur. Göklerin ve yerin otoritesi Allah'ın olduğu için mutlak itaat O'nadır.

Hız. Peygamber hayatı boyunca putperestliğe, şirke karşı mücadele etmiş azizlerin, velilerin diğer peygamberlerin ve en önemlisi kendisinin putlaştırılmasına karşı da ödünsüz bir mücadele vermiştir. Her defasında kendisinin bir kul olduğunu belirtmiş, vefatından sonra kabrini bir put, bir tapınak haline getirilmemesi için Allah'a dua etmiş, müminlere bu konuda emirler vermiş ve ikazlarda bulunmuştur. “*Beni de Meryem'in oğlu İsa'yı yüceltip uçurdukları gibi yüceltip uçurmayın. Ben yalnızca bir kulum. Deyin ki Allah'ın kulu ve rasulü.*”¹³⁰ Peygamberlerin kabirlerini tapınak haline getiren Yahudi ve Hristiyanlara Allah'ın lanet ettiğini bildirmiştir.¹³¹

Allah'a İtaat

Kuran'ın başlangıç bölümünü teşkil eden Fatiha suresinin her namazda birkaç defa okunmak suretiyle günde yaklaşık kırk defa tekrar edilmesinin hikmetlerinden biri, tapınılacak, yardım istenip sığınılacak varlığın sadece Allah olduğunu kişinin gönlüne ve zihnine yerleştirmekten ibarettir. Kainatı yaratıp geliştiren, koruyup yöneten, engin ve sınırsız rahmetle nimetlendiren (rabbü'l-âlemin, rahman ve rahim) Allah'tan başkasına kulluk anlamında eğilmek, kendini ona bağımlı hissetmek

¹²⁶ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 2/1077 ve 1144.

¹²⁷ 4/Nisa, 80. Krş. 48/Fetih, 10.

¹²⁸ Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, 3/1538; Akbulut, Ahmet, *Kelam'da Vahiy*, makale, İslam ve Hristiyanlıkta Vahiy (Offenbarung in Christentum und İslam), Verlag: W.Kohlhammer, c.5, 2011 Stuttgart, Almanya, s.149-150.

¹²⁹ 2/Bakara, 54-57; 7/A'raf, 177; 9/Tevbe, 36-70.

¹³⁰ Buhari, *Hudud*, 31vd.

¹³¹ Buhari, *Salât* 48, *Cenaiz* 96, *Libas* 19; Müslim, *Mesacid* 19/23.

(ibadet ve istiane), birçok yaratıktan üstün ve şerefli kılınan ¹³² insanoğluna büyük bir haksızlıktır. Kur'an'ı Kerim, Hz. Lokman'ın oğluna öğüt verirken söylediği hikmetli sözlerden birini şöyle nakleder: “Allah'a ortak tanıma! Şüphe yok ki O'na ortak tanımak büyük bir zulümdür.”¹³³ Birçok ayette de inançsızlığı (küfür) veya çok tanrıcı anlayışı (şirk), bu zihniyetlerin sahiplerinin kendilerine reva gördükleri bir zulüm olarak niteler.¹³⁴ Burada söz konusu edilen zulüm, her şeyden önce insanın kendi şahsiyetini, hürriyetini, şerefini ve dolayısıyla insanlık değerini kendi davranışlarıyla yok etmesi anlamına gelir. Kur'an, Allah'ın varlığının insan tarafından benimsenmesini, onun selim yaratılışının gereği saydığı gibi; O'na itaat in de zatı ve ulûhiyetinin gereği sayar. Ubudiyette Allah'ın ortağı olmadığı gibi, itaatte de Allah'ın ortağı yoktur. Göklerin ve yerin otoritesi Allah'ın olduğu için mutlak itaat O'nadır.

SONUÇ

İtaat kavramı Kur'an-ı Kerim'de farklı form ve anlamlarda kullanılmıştır. İtaat kavramı sözlük anlamında ki *boyun eğmek, gönüllü olarak uymak, isteyerek yapmak, hoşlanmak, izlemek*, anlamları çerçevesinde *emredileni yerine getirmek ve yasaklanan şeyden kaçınmak* anlamında ifade edilmiştir. Ancak itaat kavramının anlam çerçevesinden bir emreden, bir de emredilen varlık söz konusu olmaktadır veya itaat edilmesi ve itaat edilmemesi gereken varlık, yargılar ve değerler anlaşılmalıdır. Kur'an bu kavram çerçevesinde; ehl-i kitaba, kafirlere, münafıklara, sözünde durmayanlara, azgınlara, sapıtanlara itaat edilmeyeceğini vurgulamıştır. Bununla beraber, Kur'an-ı Kerim, kötülüğün sembolü olan şeytan ve insanı olumsuz kılan şevhet, heva ve heves gibi davranışlara da itaati yasaklamıştır.

Kur'an asıl itaat kavramını Allah, peygamber ve ulü'l-emr ile doğrudan kullanmıştır. İki ayette de anne ve babanın kötülüğe yönelik tavsiyelerine uyulmaması anlamında kullanmıştır. Ulü'l-emr kavramından anlaşılann idareciler olduğu gibi din alimler ve bilginlerde ifade edilmiştir. Ancak mutlak manada ulü'l-emre itaat söz konusu değildir. İslam düşüncesinde itaat kavramı ile ilgili tartışma daha çok Hz. Peygamber'e itaatla ilgilidir. Kur'an'da ifade edilen itaat ile Allah gibi Hz. Peygambere de salt manda bir itaat söz konusunu dur? Veya Hz. Peygamber'e itaatten anlaşılması gereken nedir? Kur'an'ın bütünlüğü, Hz. Peygamber'in söz ve uygulamaları ile ashabın ortaya koyduğu davranışlardan Hz. Peygamber'e salt

¹³² 17/İsrâ,70.

¹³³ 31/Lokman,13.

¹³⁴ 2/Bakara,54-57; 7/A'raf,177; 9/Tevbe, 36-70.

manada bir itaatin olmadığı açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Beşer olan ve kullukla emredilen bir varlığa mutlak manada bir itaat söz konusu olamaz. Kur'an'ın Hz. Peygamber'e yönelik bu hitabından anlaşılan tebliğ görevi sebebiyle, ilahi vahye itaat anlaşılmaktadır. Kur'an'da bu kavramın Hz. Peygamber'e yönelik kullanılması daha çok dönemin şartlarının gereğidir. Mekke müşrik toplumunun katı, uzlaşmaz ve statükocu tavrından kaynaklanmaktadır.

Bu çerçevede itaatin mutlak manada Allah'a itaat olduğudur. Kısaca peygamberi ilah gibi kabul etmeden ve ona bir takım ilahi sıfat, güç ve yetkiler atfetmeden bir beşer ve bir elçi olarak kabul etmek gereklidir.¹³⁵ Nitekim Hristiyanlar peygamberlerine ilah derecesinde tazim göstererek onu mabud kabul etmişlerdi.¹³⁶ Halbuki bütün insanlık sadece Allah'a ibadet etmekle emr olunmuştur.¹³⁷ Yalnız Allah'a tapmayı, ve yalnız O'na kulluk etmeyi emreden bu din¹³⁸ O'na eş koşmayı şiddetle yasaklamış¹³⁹ bunu şirk olarak nitelendirmiştir. Peygamber bizler gibi bir insandır, Kur'an'ın deyişle: "*Allah'ın kulu ve elçisidir.*"¹⁴⁰ Her mümin O'nu sever; ancak bu sevgi O'na tapma olarak algılanamaz ve uygulanamaz. Bundan dolayı itaatin bir yönü ile ibadet, yalnız Allah için caiz ve meşru iken, peygamber dahil hiçbir beşere tapınmak ve ibadet etmek meşru değildir. Aynı şekilde itaat göstergelerinden biri olan secde de yine Allah'tan başkası için caiz değildir. Bununla ilgili olarak peygamberlere secde edilmediği gibi dualarda da peygamberler dahil hiçbir beşer ve varlıktan yardım dilenmez, sadece Allah'tan dilenir.

KAYNAKÇA

- Abdulbâki, Muhammed Fuad, *el- Mu'cemu'l-müfehres li elfazi'l-Kur'an*, Daru'l-Hadîs, 2. Baskı, Kahire1988.
- Ahmed b. Hambel, *el-Müsned*, İstanbul 1982, I-VI.
- Akbulut, Ahmet, *Nübüvvet meselesi üzerine*, Ankara 1992.
- _____, *Kelim'da vahiy*, makale, İslam ve Hristiyanlıkta Vahiy (Offenbarung in Christentum und İslam), Verlag: W.Kohlhammer, c.5 ,2011 Stuttgart, Almanya, s.144-165.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'an'ın çağdaş tefsiri*.
- Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, *el-Camiu's-sahih*, İstanbul 1996.
- el-Cessas, *Ahkamul Kur'an*, Beyrut, 1993.
- Demirci, Muhsin, *Kur'an ve yorum*, Ensar Neşriyat, 1. Baskı İst.2006

¹³⁵18/ Kehf,110.

¹³⁶ 5/Maide,73,75.

¹³⁷ 98/Beyyine,5.

¹³⁸ 1/Fatiha, 5.

¹³⁹ 4/Nisa, 36.

¹⁴⁰ 3/Âl-i İmran,144; 48/Fetih ,29; 18/Kehf,110.

- Develioğlu ,Ferit , *Osmanlıca-Türkçe lugat*, Ankara 1962.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe sözlük*, Ankara, 1982.
- Fîruzâbadî, Meciduddîn Muhammed b. Yakûp, *Kamûsu 'l-muhît*, 1375/1925.
- Hançerlioğlu, Orhan, *İslam inançları sözlüğü*, 1. Baskı İst.1984
- İbn Hişam, Ebû Muhammed Abdu'l-Melik, *es-Siretü 'n-nebeviyye*, Thk. Mustafa es-Saka, İbrahim el Ebyârî, Abdulhafız Şelebi, Kahire 1995.
- İbn Manzur, *Lisanu 'l-arab* 3. Baskı, Beyrut, 1993/1413.
- İbnu 'l-Esir, *en-Nihâye fi ğaribi 'l-hadîs ve 'l-eser*, Beyrut, Tsz.
- İsfahanî, Ebu'l-Kasım el-Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat fi ğaribi 'l-Kur'an*, 4. Baskı, Beyrut 2005.
- İslâmoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an Gerekçeli Meâl Tefsir*, Düşün Yayıncılık, 11. Baskı, İst.2010.
- Larus, *el-Mu'cemu 'l-arabiyyu 'l-esasi*, Komisyon, Alesco 1989.
- Meydan Larouse, *Büyük lugat ve ansiklopedi*, İst.1971.
- Muhammed Ali, Mevlana, *Peygamberimiz*, Çev. Ömer Rıza, İstanbul, Hicri 1342. *el-Muncid fi lüğati 'l-arabiyye*, Komisyon, 2. Baskı Beyrut 2001.
- Sami,Şemseddin, *Kamusu Türki*,H.1317.
- es-Serahs'i, *Usûlu 's-Serahsî*, İstanbul 1990.
- T.D.K. *Türkçe sözlük*, Ankara 1988.
- Vakidî, Muhammed b. Ömer, *Kitabu 'l-megazî li 'l-vakidî*, Tahkik: Dr.Marsden Jones, Beyrut. 1989.
- ez-Zemahşeri, *Keşşaf*, Beyrut 1995.